

Toimijuuden tiloja

Vilma Salmi

Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu

Teatteriopettajan maisteriohjelma

Opinnäytetyö

2026

**TAIDE-
YLIOPISTO** ✕

Tiivistelmä

Päiväys: 27.05.2026

Tekijä: Vilma Salmi

Koulutus- ja maisteriohjelma: Teatteriopettajan maisteriohjelma

Tutkielman: Toimijuuden tiloja

Kirjallisen työn sivumäärä: 36 sivua

Tarkastelen tässä opinnäytetyössäni toimijuuden tukemista taidepedagogisissa prosesseissa erilaisissa toimintayksiköissä. Työn lähtökohtina ovat omat kokemukseni työstä taidepedagogina lyhytkestoisissa työpajoissa päiväkodeissa sekä hoivakodissa. Tutkimusotteeni on autoetnografinen, ja se pohjautuu omiin kokemuksiini ja muistiinpanoihini. Toimijuudella tarkoitan ihmisen kykyä toteuttaa itseään ja vaikuttaa ympäröivään maailmaan. Osallistujalla ja oppimisympäristöllä on vastavuoroinen suhde – ympäristö voi olla tukeva ja mahdollistava tai rajoittava tekijä. Olen kiinnostunut siitä, miten toimijuus näyttäytyy päiväkodissa ja hoivalaitoksessa sekä miten sitä voidaan taidepedagogiikan kautta tukea ja mahdollistaa. Tärkein oivallukseni päiväkotityöskentelystä oli, että lasten toimijuuden kokemus vahvistuu, kun heille annetaan aitoja vaikuttamisen mahdollisuuksia. Ikäihmisten kanssa työskennellessäni huomasin, että harjoitukseen osallistumiseen ja toimijuuden toteutumiseen vaikuttivat heidän toimintakykynsä ja ajatuksensa itsestään. Ikäihmisten toimijuutta tukee taidepedagogisessa prosessissa joustava rakenne – se kannattelee, mutta antaa tarvittaessa myös vapautta. Työssäni tarkastelen myös omia pedagogisia lähtökohtiani. Haluan taidepedagogina toimia mahdollistajana: Luoda puitteet, joissa on tilaa osallistujan omalle kasvulle, kokeilemiselle, etsimiselle ja löytämiselle. Taidepedagogisen ajatteluni keskiössä on myös ajatus jatkumosta. Tavoitteeni on, että työni toisi henkilökunnalle ideoita ja keinoja jatkaa luovaa toimintaa ja taidepedagogiikkaa toimintayksiköissä sekä kehittää sitä edelleen.

Asiasanat: taidepedagogiikka, teatteriopettaja, hoivakoti, päiväkoti, työpaja

Sisällysluettelo

Sisällysluettelo	3
1. Johdanto	4
2. Lähtökohdat	6
2.1. Toimijuus	6
2.2. Pedagoginen ajatteluni	8
3. Lapsen toimijuus päiväkodissa taidepedagogisessa prosessissa	12
4. Ikäihmisen toimijuus ja luova toiminta hoivakodissa	23
5. Eettiset ja pedagogiset kysymykset	29
6. Lopuksi	33
Lähteet	35

1. Johdanto

Oma tieni taiteen pariin on alkanut musiikin kautta. Olen lapsuuteni ja nuoruuteni soittanut klarinettia musiikkiopistossa ja käynyt pianotunneilla. Musiikkiopisto tarjosi minulle ensimmäisiä väyliä taidekokemuksiin ja erityisesti niiden tuottamiseen. Opisto oli kuin turvapaikka, jonka huomassa sai rauhassa kasvaa kohti taiteilijuutta. Musiikin jälkeen syttyi rakkaus teatteriin. Minulle on ollut tärkeää olla osa yhteisöä ja luoda yhdessä muiden kanssa kokonaisia maailmoja ja tiloja, joissa kaikki on mahdollista.

Ennen teatteriopettajan maisteriopintoja Teatterikorkeakoulussa opiskelin Turun Taideakatemiassa (AMK) teatteri-ilmaisun ohjaajaksi. Ensin olin kiinnostunut esiintymisestä, mutta opintojen loppuvaiheessa huomasin olevani kotonani ohjatesani ja opettaessani erilaisia ryhmiä. Erityisesti minua kiinnostivat opettavien ryhmien kanssa toteutettavat pedagogiset esitysprosessit. Vaikka koin tärkeäksi, että tunneilla oli jokin yhteinen päämäärä, jota kohti pyrkiä, oli matka kohti esitystä jopa tärkeämpi kuin valmis esitys. Pedagogiikka oli aina läsnä ohjaus- ja opetustilanteissa. Kokeileminen, reflektio ja oppiminen olivat keskiössä.

Minua kiehtoi esitysprosesseissa se, miten pilvissä leijuneet ideat saivat konkreettisen muodon. Se miten musiikista ja kehosta tuli yhtä, katseista ihmisten välinen suhde ja puvuston perältä löytyneestä kengästä esityksen punainen lanka. Koin, että muut toivat pöytään toiveensa ja ideansa. Minä toin mukaan konkretiaa, rytmiä ja selkeyttä. Yhdessä saimme aikaan hippusen taikaa. Esitysten tekeminen yhdessä ryhmän kanssa on yhä lähimpänä sydäntäni, mutta sen rinnalle on kasvanut myös toive siitä, että yhä useampi ihminen pääsisi osaksi taiteen tekemistä ja löytäisi oman luovan voimansa.

Haluan nimenomaan toimia mahdollistajana, joka luo puitteet luovuudelle. Toiveeni on, että jokainen saisi taustastaan riippumatta kokea ja tehdä taidetta omista lähtökohdistaan käsin. Tärkeää olisi myös, että heillä olisi mahdollisuus vaikuttaa taiteen keinoin ympäristöönsä ja maailmaan. Näistä ajatuksista syntyi opinnäytetyöni tutkimuskysymys: Miten tukea osallistujan toimijuutta taidepedagogisissa prosesseissa erilaisissa toimintayksiköissä?

Toimijuudella tarkoitan ihmisen kykyä ja mahdollisuuksia toimia ja vaikuttaa omaan elämäänsä ja ympäristöön. Toimijuuden käsitettä avaan enemmän luvussa kaksi. Havaintoni perustuvat pitkälti omiin muistiinpanoihini, joita olen tehnyt toimiessani teatteripedagogina ja taidepedagogina hoivakodissa ja päiväkodeissa vuosien 2021-2026 välisenä aikana. Osa ajatuksistani kumpuaa myös työstäni koululaisten ja taiteen perusopetuksen parissa. Tutkimusmenetelmäni on autoetnografinen eli menetelmä, jossa käytetään omia kokemuksia ja merkintöjä tutkimusaineistona (Tietoarkisto).

Opinnäytetyössäni toimijuuden lisäksi oleellisimpia käsitteitä ovat taidepedagogiikka ja taidepedagoginen prosessi. Taidepedagogiikan keskiössä ovat samanaikaisesti sekä taide että pedagogiikka. Vaikka olen teatteripedagogi ja käytössäni ovat suurelta osin teatterin ja draaman praktiikat, harjoittamani pedagogiikka nappaa mukaansa ajatuksia ja käytänteitä myös monen muun taiteenalan kentältä. Minulle ihminen on psykofyysissosiaalinen kokonaisuus, jonka erityislaatuisuutta ja ajattelua pyrin vahvistamaan ja laajentamaan taidepedagogiikan keinoin. Taidepedagoginen prosessi kuvaa lyhyttä tai pitkäaikaista prosessia, jossa taiteen tekemisen tavoitteena ei välttämättä ole valmis lopputulos, vaan keskiössä on taiteellinen työskentely, oppiminen ja kokeileminen. Muita oleellisia käsitteitä ja avainsanoja työssäni ovat osallisuus, teatterityöpaja, taidetyöpaja, luova toiminta, ikäihminen, hoivakoti ja päiväkoti.

Työssäni käsittelen ensin lähdekirjallisuutta ja omaa pedagogista ajattelua. Sen jälkeen avaan toimijuutta päiväkotikontekstissa ja hoivakodeissa. Luvussa 5 tuon esiin oman taidepedagogisen työni haasteita ja käsittelen esiin tulleita pedagogisia kysymyksiä. Lopuksi –osiossa punon yhteen ajatuksiani ja luon katseen kohti tulevaa. Työni on suunnattu kaikille aiheesta kiinnostuneille, kasvattajille ja taidepedagogeille.

2. Lähtökohdat

Draamakasvatuksesta ja taidepedagogiikasta löytyy onneksi paljon kirjallisuutta, jota olen voinut hyödyntää opinnäytetyössäni. Lähteinäni käytän Hannu Heikkisen kirjoittamaa *Vakava leikillisuus – draamakasvatusta opettajille* (2004) sekä kirjaa *Sesam! Avaimia esiopetuksen draamapedagogiikkaan* (Helenius, Jäälinoja, Sormunen, 2000). Toimijuuden käsitettä avaan mm. *Oppimisen sillat – kohti osallistavia oppimisympäristöjä* -tutkimushankkeen julkaisun kautta (2010). Toimijuuden käsitteen avaamisen tueksi olen käyttänyt kirjallisuutta myös varhaiskasvatuksen pedagogiikasta. *Piia Roosin Mitä kuuluu? -Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa* (2016) kertoo ja avaa tutkimustuloksia siitä, miten lapset kokevat oman osallisuutensa toteutuneen varhaiskasvatuksessa. Muita kirjoja missä käsitellään sekä draamaa että toimijuutta ovat *Varhaiskasvatuksen käsikirja* (Hujala, Turja, 2001) sekä *Lapsen kielen kehitys – Vuorovaikutuksen, leikin ja luovuuden merkitys* (Kunnari, Savinainen-Makkonen, 2012). Hoivatyöhön sekä ihmisten palveluihin ja oikeuksiin olen tutustunut mm. *Ikäihmisen voimavarat myöhäisessä iässä* (Colliander, Ruoppila, 2018) -kirjan ja *Eläköön luova hoiva muistityössä* (Semi, 2014) -kirjan kautta. Näiden lisäksi olen käyttänyt lähteenäni muutamia verkkojulkaisuja.

2.1. Toimijuus

Toimijuus ei ole käsitteenä yksinkertainen, vaan sen määrittely riippuu paljolti siitä, minkä tieteenalan kautta käsitettä tarkastellaan. Lyhyesti voisi sanoa, että toimijuudella tarkoitetaan ihmisen kykyä vaikuttaa omiin asioihin vallitsevassa ympäristössä. Sitä voisi kuvata osallistumisen kautta muodostetuksi identiteetiksi, jolloin on opittu toimimaan aloitteellisesti (Kumpulainen ym., 2010). Toimijuus kasvatustieteiden kontekstissa kuvaa myös oppilaan ja tämän oppimisympäristön välistä vastavuoroista suhdetta. Ympäristö voi olla tukeva ja mahdollistava tai rajoittava tekijä (Jyväskylän yliopisto, 2025). Toimijuus ei tapahdu tyhjiössä, vaan aina suhteessa toisiin.

Yksi kuuluisimmista toimijuudesta kirjoittaneista on Anthony Giddens teoksessaan *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Hän kuvaa sitä, kuinka yksilöt käyttävät rakenteita, mutta samalla myös uusivat niitä (Giddens, 1986). Toimijuus toteutuu, kun ihminen kokee olevansa aktiivinen jäsen yhteiskunnassa ja hänellä on mahdollisuus muuttaa sitä.

Sanoisin, että toimijuus on vapautta. On ihmiselle ominaista, että hän voi aina valita miten toimii. Hänellä on sekä vapautta että vastuu tulevaisuudesta kuvaa Oili-Helena Ylijoki kirjassa *Hyvän elämän sosiaalipsykologia: Toimijuus, tunteet ja hyvinvointi* (2014, s. 39). Meillä on vapaus kertoa omat ajatuksemme ääneen ja puuttua epäkohtiin joita näemme. Ilman vapautta ei ihminen pysty toimimaan haluamallaan tavalla. Tällöin ihmisestä voi tulla lamaantunut ja voimaton.

On erityisen tärkeä tukea lasten ja nuorten toimijuutta, jotta heistä kasvaisi aikuisia, jotka pärjäävät itsenäisesti ja osaavat tarvittaessa joustaa ja löytävät luoviakin ratkaisuja muuttuvassa maailmassa. Vanhusten ja vammaisten toimijuuden kysymykset jäävät herkästi varjoon, kun keskitytään varmistamaan hoiva ja arjen sujuvuus. Nämä ovat erittäin tärkeitä asioita, mutta on myös tärkeää pohtia sitä, miten ihmisen itsemääräämisoikeus ja oma tahto toteutuisivat mahdollisimman hyvin.

Sen varjolla, että tuetaan toimijuutta, saatetaan ihmisiltä vaatia liikaa. Kun resursseja ei ole, jätetään vanhuksat pärjäämään yksin. Päiväkodissa lapsista kasvatetaan omatoimisia, ja pidetään tiukasti kiinni siitä aikataulusta, jossa lapsen ajatellaan kulloinkin kehityksellisesti olevan. Mutta samalla saattaa jäädä näkemättä kunkin lapsen yksilöllinen kehitys ja valmiudet toimia. Millä keinoilla ihminen voisi kokea toimijuutta läpi elämänsä niin, että hän ei kuitenkaan koe jäävänsä yksin selviytymään?

Ideaalia olisi, että sekä vanhuksilla että lapsilla olisi omaan elämäänsä vaikuttamismahdollisuuksia. Ympärillä olisi rakenteet, joihin nojata, mutta joita voi tarpeen vaatiessa myös muokata. Toimijuutta tukee se, että ihminen tulee kuulluksi ja kokee hänen elämänsä olevan merkityksellistä. Toimijuutta tukee myös luottamus toimintayksiköiden henkilökunnan ja asukkaiden sekä päiväkotilasten välillä (Kan, 2022, s. 135-136).

Toimijuuden kanssa läheinen käsite on osallisuus. Kansalaisyhteiskunnan verkkosivun mukaan osallisuus tarkoittaa, että ihminen kuuluu yhteisöön ja yhteiskuntaan ja hänellä on mahdollisuus vaikuttaa niiden toimintaan (Kansalaisyhteiskunta, 2025). Osallisuus ja toimijuus -käsitteitä käytetään limittäin kuvaamaan samaa asiaa ja kokemusta siitä, että yksilöllä on mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa. Ero löytyy painotuksesta. Toimijuudella tarkoitetaan aktiivista toimintaa, ja osallisuuteen liittyy enemmän se, että

ihminen tuntee olevansa mukana ja kokee kuuluvansa johonkin (Kansalaisyhteiskunta, 2025).

2.2. Pedagoginen ajatteluni

Omat arvoni pohjautuvat ihmisen kunnioittamiselle ja tasa-arvoiselle kohtelulle. Pysin työssäni ottamaan huomioon osallistujien lähtökohdat ja näkemään jokaisen ihmisen ainutlaatuisuuden. Tavoitteeni opettajana on olla innostava, läsnäoleva, kuunteleva ja kannustava. Haluan luoda yhdessä osallistujien kanssa ilmapiirin, jossa kaikkien on turvallista kokeilla ja heittäytyä. Pidän tärkeänä myös luottamusta ja sitä, että ryhmän osallistujien kanssa kohtaamme aidosti. Tällöin vaikeidenkin aiheiden käsittely helpottuu. Omaan ajatteluuni on vaikuttanut esimerkiksi filosofi Juha Varto. Hän kirjoittaa *Taidepedagogiikan käytäntö, tiedonala ja tieteenala: Lyhyt katsaus lyhyen historian juoneen* -artikkelissaan siitä kuinka taide on hallitsematonta ja ihmiset ovat ottaneet ilmaisen omiin käsiinsä. Minua resonoi ajatus siitä, että ilmaisen ei pidä lähteä hallitusta taidosta, vaan kaikilla on vapaus tehdä taidetta kuten parhaaksi näkevät (Varto, 2010, s. 19) Oman pedagogisen ajatteluni kulmakiviä ovat jatkumo ja taidepedagogin rooli mahdollistajana. Pidän tärkeänä myös sitä, että taide nähdään itsessään arvokkaana.

Tilanteet ja paikat joissa ohjaan taidepedagogista toimintaa, eroavat toisistaan paljon. Kaikille on kuitenkin yhteistä se, että ne tapahtuvat strukturoiduissa ympäristöissä, joissa taidepedagogiikalle on asetettu jonkinlainen tavoite. Taiteen perusopetuksessa tavoitteet ovat opetussuunnitelmassa kirjallisena ja vaihtuvat oppilaan taitotason ja iän mukaan. Päiväkodeissa tapahtuvassa opetuksessa tavoitteeksi on asetettu tutustuttaminen teatterin maailmaan. Hoivakodeissa taiteen tavoitteina on mm. virkistää ja olla tukena lisäämässä toiminnallisuutta. Taiteen tekemisellä nähdään olevan monenlaisia vaikutuksia ihmisen hyvinvointiin.

Taidetta käytetään myös oppimisen välineenä: erilaisia tilanteita ja ilmiöitä hahmotetaan ja havainnollistetaan draamaharjoitusten kautta. Sitä voi käyttää myös mahdollisuutena vaikuttaa yhteiskunnallisesti. Draaman kautta on mahdollista saada sanansa kuuluviin ja tuoda epäkohtia esiin. Esimerkiksi Forum -teatteri on tällainen osallistavan teatterin muoto. Se pohjautuu yhteiskuntakriitikko Augusto Boalin ajatukseen siitä, että ihmiset

eivät ole vain katsojia, vaan myös aktiivisesti osallistuvat esityksen tekemiseen ja esiintuotujen epäkohtien ratkaisemiseen.

Tunnistan omassa työssäni nämä kaikki taiteen hyvää tekevät vaikutukset, mutta mielestäni ei tee taidepedagogiikalle ja taiteelle oikeutta nähdä niitä vain välineenä saavuttaa jotain. Tässä maailmassa missä kaikkea mitataan ja asioita pitää perustella hyötynäkökulmasta, on minulle tärkeää, että taide nähdään myös sellaisenaan tärkeänä ilman välineellistä arvoa. Taide itsessään on arvokasta ja sen kokeminen sekä tekeminen on tärkeää ilman varsinaisia tavoitteita tai perusteita taiteen hyödyllisyydestä.

En halua nähdä itseäni kaikkietävänänä opettajana vaan enemmänkin mahdollistajana, tilanteen käynnistäjänä ja ohjaajana. Opetuksessani on tilaa osallistujan omalle kasvulle, kokeilemiselle, etsimiselle ja löytämiselle. Pidän sanasta mahdollistaja, koska se ei sisällä perinteistä ajatusta opettajan asemasta johtajana, vaan kuvaa sitä, kuinka mahdollistaja luo puitteet asioille tapahtua. Hän mahdollistaa taidepedagogisen hetken oppilaille ja osallistujille. Mahdollistaminen on minulle sitä, että pyrin tietoisesti pois sellaisesta opetuksesta, jossa tavoitteet ja jopa lopputulos on ennalta mietitty, kohti opetusta, jonka keskiössä on yhdessä rakentuva ja muovautuva prosessi ja oppilaiden sekä osallistujien toimijuus.

Olen itse saanut opetusta paikoissa, joissa opettaja on ylin auktoriteetti. Opettaja on se, joka asioista päättää ja hänen tehtävänsä on opastaa muita kohti ennalta suunniteltua tavoitetta. Opettajani ovat olleet todella hyviä, luotettavia ja kannustavia. Opetussuunnitelma on ollut toimiva. Moni entisistä opettajistani on inspiroinut minua esimerkillään ja saanut minut tekemään töitä tavoitteen eteen. Olen kuitenkin huomannut, että jos opettaja päättää kaikesta, ei omille mielipiteille jää tilaa eikä taito ajatella kehity. Huomaan näin jälkikäteen olleeni passiivinen oppija ilman omia ideoita. Erityisesti tämä näkyi musiikkiopistossa, jonka klassiseen perinteeseen kuuluu tietynlaisen soittotavan ja sävellyksen tyylin toisintaminen. Jälkikäteen mietin, että pyrkiessäni sopimaan tietynlaiseen muottiin, ei minulla ollut tilaa kehittyä omaääniseksi tekijäksi. Tämä kokemus on edesauttanut minua näkemään millaisen ympäristön haluan itse pedagogina luoda ja millainen opettaja haluan itse olla.

Oppitunneillani ja työpajoissani on tilaa kokeilulle, pysähtymiselle ja suunnan vaihtamiselle. Tämä vaatii minulta sitä, että annan tilaa enkä heti puutu tai pyri

korjaamaan näkemääni. Olen monesti tarkkailija, joka kannustaa oppilaita ja osallistujia katsomaan lähempää, tekemään isommin tai korostamaan jotakin piilossa olevaa. Korostan sitä, että ideat eivät synny valmiina, vaan ne vaativat aikaa ja hapuilevuutta kehittyäkseen toimiviksi. Päätökset siitä mihin suuntaan lähdetään, mitä pidetään ja mitä poistetaan syntyvät yhdessä. Tällainen työskentelytapa vaatii opettajalta kärsivällisyyttä. Aina ei ole helppoa joustaa tai luopua omasta estetiikan tajustaan. Usein se kuitenkin kannattaa sillä silloin syntyy jotain uudenlaista ja ajatuksia herättävää. Minusta on tärkeää, että oppiminen tunneillani tapahtuu moneen suuntaan. Oppillat oppivat toisiltaan ja myös itse opin valtavasti oppilailtani ja heidän tavoistaan hahmottaa maailmaa.

Ideaali opettajasta mahdollistajana ei aina istu vallitseviin realiteetteihin. Teatterin tekeminen sisältää elementtejä, joihin oma opetusfilosofiani istuu hankalasti. Omissa ryhmissäni taiteen perusopetuksessa ryhmien tavoitteena on usein tekstilähtöisen esityksen valmistaminen lyhyessä aikataulussa. Poissaolot, aikapaine ja yllättävät takaiskut luovat turhan usein oppitunneille turhaa painetta. En ole esitysprosessin loppuvaiheilla aina pystynyt toimimaan mahdollistajana vaan ennemminkin autoritäärisenä ohjaajana, joka puskee esiintyjä kohti valmista lopputulosta. Olen myös huomannut, että roolini taidepedagogina mukautuu ryhmän tarpeiden mukaan. Ohjatessani työpajoja hoitolaitoksissa ja päiväkodeissa ryhmät ovat keskenään erilaisia. Jotkin ryhmistä vaativat tiukemman struktuurin kuin toiset.

Minulle on tärkeää mahdollistavana taidepedagogina, että kaikenlaisilla ihmisillä olisi mahdollisuus osallistua taiteen tekemiseen ja toiminta olisi saavutettavaa. Se mm. tarkoittaa sitä, että paikan päälle on helppo tulla. Tämä toteutuukin hyvin päiväkotij- ja hoivakotivierailuilla, jossa opetus tuodaan heille tuttuun ympäristöön. Pyrin siihen, että saavutettavuus näkyisi myös työpajojen ja oppituntien sisällöissä.

Olen paljon pohtinut työpajoissa ja oppitunneilla vapautta ja rajaamista. Toisaalta olen halunnut pitää tunneillani joustoa opetussuunnitelmassa niin, että meillä on ryhmänä mahdollisuus liikkua eri suuntaan kuin oli alunperin tarkoitus. Joskus paremmin toimii lähestymistapa, jossa turvaa luovat tiukat raamit. Olen kehittänyt harjoituksia, joissa taiteen tekemisen kynnys ei perustu tyhjältä luomiseen, vaan valitsemiseen ja joissa käytetään ympärillämme olevia asioita. Uudelleen katsominen ja löydetty runo ovat käsitteitä, joita käsittelen myöhemmin työssäni.

Kuvat, selkokieli ja toisto ovat myös keinoja, joilla pyrin tekemään työpajoistani yhä useammalle soveltuvia. Kun oppitunnit ovat saavutettavia ja oppilaiden oma ääni pääsee kuuluviin, tukee tämä mielestäni heidän toimijuuttaan.

Yksi motivaationi tämän työn kirjoittamiselle on kulttuurisen hyvinvoinnin lisääminen toimintayksiköissä ja se, että taidepedagogiikkaa toteutettaisiin sensitiivisellä otteella niin, että kaikilla olisi siihen mahdollisuus osallistua. WHO:n laatiman raportin mukaan taidetoimintaan osallistuminen sekä taiteen kokijana että tekijänä voi ehkäistä lukuisia psyykkisiä ja fyysisiä sairauksia (Taikusydän, 2024). Kulttuuri ja taide tuo ihmisille merkitystä elämään, se virkistää ja antaa voimaa kohdata elämän haasteita. Taiteen tekemisen kautta voi oppia kieltä ja saada yhteyksiä muihin ihmisiin. Lakiin on kirjoitettu, että kaikilla on oikeus kulttuuriin. Tämä ei kuitenkaan aina toteudu vaan on liian kiire, on liian vähän osaavia ihmisiä tai resurssit loppuvat kesken. Vaikka tutkimustietoa on paljon, silti kulttuurihyvinvointiin ei mielestäni panosteta tarpeeksi eikä taidepedagogiikan mahdollisuuksia osata hyödyntää niin hyvin kuin voisi.

Kulttuurin tai taidepedagogisen toiminnan tuominen erilaisiin toimintayksiköihin on monesti taloudellinen kysymys ja asia mistä säästetään. Jos ei ole mahdollista tuoda talon ulkopuolelta taidepedagogia, voisi tällöin mielestäni panostaa työntekijöiden koulutukseen. Silloin heillä olisi enemmän eväitä mahdollistaa asiakkaille luovaa toimintaa arjessa.

Vuosien myötä minulle onkin noussut tärkeäksi teemaksi oman työni jatkuvuus ja tuomani harjoitteiden ja ajatusten soveltaminen ja jatkokehittäminen organisaatioiden sisällä. Itse opetan Kulttuurikurkkaus -työpajoissa päiväkotilasten lisäksi varhaiskasvattajia. Opetan ohjaamaan erilaisia työpajassa tehtyjä ja muita teatteriharjoitteita sekä tarjoan heille kirjallisen paketin, jota käyttää toiminnassaan. Päiväkodeissa vieraillessani olen konkreettisen materiaalipaketin lisäksi halunnut tuoda esille toimintani taustalla olevaa ajatusta osallistujien toimijuuden tukemisesta. Olen myös antanut keinoja lasten ideoiden kuuntelemiseen ja toteuttamiseen teatteripedagogiikan keinoin. Opettaessani päiväkodissa, koulussa tai hoivakodissa opetus jää monesti kertaluontoiseksi, vaikka potentiaalia olisi enempäänkin. Tämän takia koen erittäin tärkeänä, että pääsisin myös jatkossa kouluttamaan eri toimintayksiköiden työntekijöitä.

3. Lapsen toimijuus päiväkodissa taidepedagogisessa prosessissa

Tässä luvussa käsittelen lapsen toimijuutta ja sen toteutumista päiväkodeissa ja taidepedagogisissa prosesseissa. Käsittelen lasten kulttuurin käsitettä sekä avaan päiväkotiin suunnatun työpajani kulkua ja toimijuuden toteutumista siinä. Toimijuudesta puhuttaessa on tärkeää tiedostaa, että termiä käytetään eri tavoin, oli kyseessä sitten lapset tai aikuiset. Lasten toimijuus ei voi koskaan olla sama kuin aikuisilla, koska heillä ei ole samanlaisia vapauksia tai vastuita yhteiskunnassamme. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että lapset eivät pysty täysin päättämään heitä koskevista asioista, mutta heille pitää antaa tilaa, aikaa ja mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elämäänsä ja arkeensa. Lasten toimijuuden toteutuminen on turvattu myös erilaisissa sopimuksissa. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa sanotaan, että lapsella on oikeus omien mielipiteidensä ilmaisuun itseään koskevissa asioissa, lapsilla on oikeus järjestäytyä ja lapsilla on oikeus saada tietoa (Unicef, 1989). Myös varhaiskasvatuslaissa on huomioitu lapsen toimijuus. Lapsella on oltava mahdollisuus vaikuttaa häntä koskeviin päätöksiin ja lapsen toiveita on kuultava (Varhaiskasvatuslaki 7 a ja b).

Leena Turja kertoo *Varhaiskasvatuksen käsikirjassa* (2001) sitä, miten lasten toimijuuteen ja sen toteutumiseen on suhtauduttu suomalaisen varhaiskasvatuksen eri vaiheissa. Pedagogi Friedrich Fröbelin innoittamana jo vuodesta 1850 on Suomessa arvostettu lapsen ja aikuisen rinnakkaista työskentelyä ja vapaata leikkiä. Tultaessa 1970-luvulle on keskitytty enemmän behavioristiseen didaktiikkaan, jossa toiminta on enemmän aikuisjohtoista (Turja, 2001, s. 40-41). 1990-luvulla palattiin taas lapsilähtöiseen ajatteluun, mutta se jäi pitkään pintapuoliseksi. Lapsilla ei ole ollut aitoa mahdollisuutta vaikuttaa omaan arkeensa eikä tilaa ole annettu lasten omille ideoille ja suunnittelulle (Turja, 2001, s. 40-41). Nykyään on kuitenkin tarkasteltu enemmän lapsen ja aikuisen valtasuhdetta ja vahvistettu lapsen asemaa varhaiskasvatuksessa ja lapset nähdään aktiivisina ja aloitteellisina toimijoina omassa yhteisössään (Turja, 2001, s. 40-41).

Roos tuo teoksessaan *Mitä kuuluu? -Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa* esiin, että haasteita lasten toimijuuden ja osallisuuden tukemiseen tuo päiväkodin arki, joka rakentuu rutiineille ja ennalta sovittujen toimintatapojen varaan (2016, s. 54). On

hankala improvisoida keskellä arkea ja antaa lapsille enemmän tilaa päättää mihin suuntaan kulloinkin lähdetään. Aikuinen määrää tahdin, paikan ja ajan eikä lapsella ole muuta mahdollisuutta kuin mukautua tähän (Roos, 2016, s.54). Kasvatuksen tavoite on saada lapsista aktiivisia, itseensä luottavia, ajattelevia ja toiset huomioon ottavia lapsia, joilla on kyky ja oikeus vaikuttaa omaan elämäänsä. Päiväkodeissa ei kuitenkaan ole aina mahdollista ottaa huomioon lasten eritahtista kehitystä ja tukea yksilöllisesti lapsen omia mielenkiinnon kohteita, vaikuttamismahdollisuuksia ja sitä kautta toimijuuden kehittymistä. Haasteita aiheuttaa myös osassa päiväkodeissa tapahtuva jatkuva henkilöstön vaihtuminen, käsien riittämättömyys sekä joissakin tapauksissa pätevien opettajien puuttuminen. Kun aika menee arjesta selviytymiseen ja perushoidon takaamiseen, ei aikaa jää toimijuuden ja osallisuuden tukemiseen ja vahvistamiseen. Vaikka arki on varhaiskasvatuksessa hektistä, olisi minusta tärkeää tarjota hetkiä, jolloin lapsi saisi päättää asioista. Taidepedagogiikka onkin oiva keino tukea lasten toimijuutta ja tarjota heille mahdollisuuksia käyttää omaa luovuuttaan.

Olen vierailut muutaman vuoden aikana noin 20 erilaisessa päiväkodissa ja olen huomannut, että taide ja luovuus ovat kaikissa enemmän tai vähemmän läsnä. Päiväkodit ovat täynnä kuvia ja tarinoita. Käytäviä koristavat lasten taideprojektien tuotokset ja kotiin saa sesonkien mukaisia hienoja askarteluja. Mielenkiintoista on, että ympäröivä visuaalisuus ei ole vain tuomassa taide-elämyksiä vaan kuvat ovat päiväkotien toiminnan kannalta todella tärkeitä. Kuvat ovat kommunikaation väline: Niillä kerrotaan mitä syödään, mikä vuodenaika on, mitä pistetään päälle ja mitä seuraavaksi tehdään. Niiden avulla voi myös sanoittaa tunteita ja kertoa omista mielenkiinnon kohteistaan. Päiväkodeissa luetaan paljon kirjoja ja kuunnellaan tarinoita. Monesti niissä on opettava kulma. Päiväkodeissa myös liikutaan ja musisoidaan paljon ja sadut ja laulut tulevat tutuksi jumppatuntien aikana ja erilaisissa kasvatuksellisissa hetkissä.

Musiikki, tanssi ja kuvataide ovat siis luonnollinen osa päiväkotien arkea, ja tästä voisi ottaa mallia muuhunkin yhteiskuntaan. Tämä kaikki on ylhäältä ohjattua toimintaa ja toimii sellaisenaan hyvin. Peräänkuuluttaisin kuitenkin yhä enemmän lasten oman toimijuuden ja luovuuden tukemista. Heidän tarinansa ansaitsevat tulla kuulluksi ja taide nähdäksi ilman aikuisen asettamaa ajatusta valmiista lopputuloksesta. Olisi

mielestäni myös tärkeää, että luovuutta harjoitettaisiin lapsentahtisesti ja pysähdyttäisiin ihmettelemään lapsen ajatuksia ja ideoita ajan kanssa.

Tämän opinnäytetyön tutkimuskysymys siitä miten osallistujan toimijuutta voi tukea taidepedagogisissa prosesseissa erilaisissa toimintayksiköissä syntyi aika pian sen jälkeen, kun aloitin työskentelyni Kulttuurikurkkaus -työpajojen ohjaajana. Kurkkauksessa tutustutan päiväkotilapsia draamaan ja heidän opettajiaan teatteripedagogiikan maailmaan kahden työpajan ajan. Espoon kaupungin verkkosivun mukaan Kulttuurikurkkaus on osa varhaiskasvatusta ja se toteutetaan yhdessä kulttuuritoimijoiden kanssa (Espoo, 2025)

Minua kiinnosti se mitä ja millä keinoilla taidepedagogina voisin tehdä lasten toimijuuden toteutumisen eteen. Autoetnografinen työskentelytapa toimi mielestäni hyvin. Muistiinpanoihini merkitsin havaintojani lasten erilaisista tavoista osallistua työpajoihin ja sisällön tuottamiseen sekä siitä miten erilaiset ryhmät toimivat kanssani. Omassa työssäni pyrin siihen, että työpajat olisivat selkeitä ohjattuja kokonaisuuksia, joissa sisältöön vaikuttaisivat ennen kaikkea päiväkotilaiset itse. Tämä ei ollut aina helppoa, koska tapaamiskertoja päiväkodeissa oli vain muutama.

Mutta vaikka pitkäkestoista prosessia ei ollutkaan osallistujien kanssa mahdollista tehdä, koen että toimijuutta voi vahvistaa lyhyelläkin käynnillä. Vahvuus näissä tilanteissa on, että minulla ei ole jo syntynyttä vuorovaikutussuhdetta oppilaaseen eikä takana ole nykyhetkeä määrittäviä hyviä tai huonoja kokemuksia. Lähdemme lasten kanssa tyhjästä liikkeelle. Tämä antaa tilaa osallistujalle löytää itsestään jotain uutta ja mahdollisuuden mukana olevalle kasvattajalle nähdä osallistuja uusin silmin.

Kun lähden ohjaamaan työpajaa vielä tuntemattoman lapsiryhmän kanssa tavoitteena toimijuuden tukeminen, on ehdottoman tärkeää luoda turvallinen ilmapiiri, jossa jokainen saa olla oma itsensä. *Sesam! Avaimia esiopetuksen draamapedagogiikkaan* -kirjassa Aili Helenius, Päivi Jäälinoja ja Helena Sormunen korostavat sen tärkeyttä, että työpajassa ei ole oikeaa ja väärää suoritusta ja ilmapiiri on tasapainoinen niin, että kaikilla on mahdollisuus ja tilaa ilmaista itseään haluamallaan tavalla (Helenius, ym., 2000, s. 67). Pyrin siihen, etten oleta osallistujista liikaa vaan annan heille tilaa kertoa itsessään.

Kerron aluksi osallistujille kuka olen ja mistä tulen ja avaan heille työpajan kulkua. Päiväkotivierailuilla minulla on käytössäni myös teatterin toimintaa kuvaavat kuvakortit eli toiminnanohjauskortit, joilla näytän kaikki tulevat harjoitukset ja tapahtumat. Kortit asetellaan riviin tai seinälle jonnekin näkyvälle paikalle ja otetaan sieltä yksitellen pois, kun harjoite on suoritettu. Näin lapset pysyvät hyvin kartalla siitä, mikä on tehty ja paljon on vielä tehtävää jäljellä. Kortit sopivat käytettäväksi myös muille kuin lapsille. Niillä on helppo kertoa asioista esimerkiksi osallistujille, joilla on kognitiivisia haasteita tai ihmisille, jotka vasta oppivat kieltä. Käytän kortteja myös työpajan lopussa tukemaan toimijuutta. Niiden avulla voivat kaikki lapset näyttää mikä asia jäi erityisesti mieleen.

Kun ryhmä tulee sisään tilaan, joka on monesti heille tuttu liikuntasali, ruokailuhuone tai leikkitila, pyrin huomioimaan heidän energiatasoaan ja keskinäisiä suhteitaan. Ovatko he väsyneitä vai jännittyneitä? Ylivilkkaita tai jo valmiiksi keskittyneessä mielentilassa? Oli vireystaso millainen tahansa, lapset eivät jaksa kovinkaan kauan istua keskittyneenä piirissä, vaan on hyvä nopeasti siirtyä tekemään jotain fyysistä.

Lämmittelyleikiksi valitsen sellaisen, joka sopii sekä tilaan että ryhmän sen hetkiseen energiatasoon. Jos ryhmä on tulohetkellään vilkas, ohjaan heille aluksi harjoitteita, jotka purkavat energiaa, mutta joissa on myös rauhoittava osuus tai keskittymistä harjoittava osuus. Huomaan, että harjoitteiden ei tarvitse olla kovinkaan pitkiä, vaan lyhyetkin keskittymistä vaativat leikit saattavat auttaa siinä, että vilkkaus vähenee. Jos ryhmä on taas kovin väsyneen oloinen, otan sen huomioon ja lähdemme siitä lähtökohdasta liikkeelle. Aloitamme rauhallisesti ja teemme energisoivia harjoituksia lämmittelyn loppuksi.

Mielestäni on hyvä, jos lämmittelyn aikana on hauska ja rento tunnelma, koska yhteinen huumori keventää tunnelmaa ja auttaa ryhmähengen nostattamisessa. Se myös rohkaisee osallistujia kertomaan ja näyttämään omia ajatuksiaan ja ideoitaan. Suunnittelemissani lämmittelyleikeissä on monesti joitakin tuttuja elementtejä, jotka toistuvat pitkin työpajaa. Toisto tuo lapsille turvaa ja monesti myös ujoimmat lapset uskaltavat kokeilemaan jo kerran nähtyjä harjoituksia. Työpajan alussa hypimme erilaisten lasten keksimien hullunkuristen esteiden yli, ja näitä samoja esteitä käytämme myös myöhemmin. Ryhmät, joissa käyn tuntevat toisensa yleensä hyvin. Tämä tarjoaa

mahdollisuuden hypätä nopeasti draamaseikkailuun, joka on päiväkodissa pidettävissä teatterityöpajoissa keskiössä.

Draamaseikkailussa olen suunnitellut tarinan kehyksen etukäteen ja se noudattaa monesti perinteistä draamankaarta. Tarkoitus ei ole esiintyä vaan se on kuin yhteinen leikki tai seikkailu, jossa on monesti jokin pedagoginen tai joitakin pedagogisia tavoitteita. Draamaseikkailu on mielestäni erittäin toimiva tapa tutustuttaa lapset tarinoiden ja teatterin maailmaan. Tarinnallinen alku ja yhdessä luotu seikkailu yleensä vetävät mukaansa ja saavat lapset keskittymään varsinkin, jos draamaseikkailussa on kiinnostava maailma ja hahmoja. Annan draamaseikkailussa lapsille paljon tilaa vaikuttaa juoneen, tapaan esittää ja he saavat luoda omat hahmonsensa. Itse käytän lasten kanssa paljon saduttamista ja avointen tarinoiden tekemistä.

Kurkkauksiin suunnittelemani draamaseikkailussa lähdemme yhdessä metsään seikkailemaan. Käymme ikätasoisesti läpi draamankaaren ja sadun rakenteen. Kerron lapsille alkutilanteen ja he jatkavat siitä eteenpäin kertoen mitä sitten tapahtui. Metsään mennään musiikin säestyksellä ja siellä törmätään niihin esteisiin mitä on lämmittelyleikissä keksitty. Näitä ovat olleet muun muassa juuret, oksat, lahjapaketit, lampaat ja lumiukot.

Metsässä meitä tulee vastaan erilaisia eläimiä. Kysyn lapsilta, että mikä eläin tulee kulman takaa ja he kertovat, että onko se kettu, karhu, leijona vai jokin muu. Tämän jälkeen me luomme tämän eläimen kehoillamme. Kun erilaisia eläimiä on nähty ja niiden liikkumista kokeiltu tarpeeksi, ohjeistan lapset istumaan lattialle ja aloitamme yhdessä luomaan tarinaa.

Tarina kertoo metsästä, jonka keskellä virtaa taikajoki. Eräänä yönä tapahtui kuitenkin jotain eriskummallista ja joesta hävisi vesi kokonaan! Lapset saavat sitten kertoa, että mitä vedelle on tapahtunut. Jos lasten on hankala keksiä mitä vedelle tapahtui, autan heitä kysymällä konkreettisen kysymyksen: veikö joku taikaveden? Tästä yleensä lähtee tarina lennokkaasti liikkeelle ja se päättyy usein siihen, että taikajoen vesi palautetaan ja eläimet ovat taas tyytyväisiä metsän asukkaita. Tarina lopulta näytellään yhdessä läpi ja jokainen saa olla haluamansa metsän asukas. Olen itsekin usein jossain roolissa. Aikuisen heittäytyminen rooliin innostaa myös lapsia tekemään samoin. Metsästä poistutaan taas musiikin tahdissa esteitä väistellen ja lopulta käydään vielä tarinaa läpi.

Osallistujille turvaa ja toimijuutta luo se, että siirtymä draamaseikkailuun ja sieltä pois on tehty selkeästi ja, että jokainen saa sanoittaa omia ajatuksiaan seikkailun jälkeen.

Monesti lasten tarinat lähtevät rönsyilemään eivätkä istu perinteisen sadun muotoon. Tällöin en yritä runtata tarinaa sadun muotoon vaan yritän pitää kiinni tarinoiden hullunkurisesta luonteesta ja polveilevasta juonesta. Tämä ei ole aina helppoa, mutta koen, että se antaa lapsille viestin siitä, että heitä on oikeasti kuunneltu ja he ovat itse saaneet vaikuttaa sadun kulkuun. Saduissa on esiintynyt hirviöammakkoja, outoja noitiam, joilla ei ollutkaan taikavoimia, Soniceja, poliiseja ja norsuja, joilla oli kova jano.

Olen huomannut, että minun on vaikeaa luopua sovituista juonenkäänteistä ja huomaa, että näin on myös joillakin lapsilla. Silloin pyrin siihen, että jokaisen kertomuksista otetaan mukaan jotakin. Joskus improvisoimme draamaseikkailussa tarinaa eteenpäin. Tällöinkin on hyvä pitää huolta, että kaikkien ideoita kuullaan.

Tämän jälkeen teemme Minä olen puu –harjoitusta, jossa lapset tulevat lavalle yksi kerrallaan esittäen jotain hahmoa. Seuraava lapsi miettii mikä esine, asia tai hahmo sopisi edellisen pariaksi. Sitten keksimme pienen ryhmän kanssa oman tarinan ja esitämme sen muille. Lopussa rentoudumme ja teemme loppupiirin. Työpajan rakenne ja sisältö on mietitty niin, että lasten on helppo osallistua harjoituksiin ja että heillä olisi turvallinen olo. Itselleni tärkeää on, että heidän on mahdollisuus vaikuttaa sisältöön ja, että itse jouston lasten tarpeiden mukaan. Näin tuen heidän toimijuuttaan. Toinen työpaja on lähtökohdiltaan ensimmäisen kaltainen, mutta toisella kertaa annan lapsille vielä enemmän vastuuta ja mahdollisuuksia vaikuttaa sisältöön. Toisessa työpajassa näkyy hyvin se, kuinka lapset uskaltavat heittäytyä tarinoiden maailmaan ja heillä on tarve toistaa edellisen työpajan tarinoita.

Pienet lapset ovat yleensä estottomia ja aitoja ilmaisijoita (Helenius, ym. 2000, s. 67). Tarinoissa on monesti hauskoja juttuja ja sellaisia käänteitä mitä en itse keksisi. He tarvitsevat vain hieman tukea juonen kehittämiseen ja tarinan kuljettamiseen loppuun asti. Mielestäni työpajoissa sekä lasten yhteistyö toistensa kanssa että minun kanssani on ollut mutkatonta eikä väittelyitä tarinoiden kulusta, hahmoista tai maailmasta ole tullut. Toki ryhmän vanhimmat lapset, jotka ovat kielellisesti harjaantuneita pyrkivät monesti johtamaan tilannetta. Tämä on tärkeää ohjaajan huomata ja pyrkiä antamaan

tilaa myös hiljaisemmille oppilaille, samalla kuitenkin muistaen, että osallistumisen tapoja on monia. Tarinoiden kertomiseen ja näyttelemiseen osallistuminen on yksi hyvä keino lisätä lasten toimijuuden ja osallisuuden kokemuksia. Se kehittää myös heidän suomen kielen taitoaan (Helenius, ym., 2000, s. 67).

Lasten maailman ja mielipiteiden tavoittaminen on ensisijaisen tärkeää, jos haluaa toteuttaa sellaista taidepedagogiikka ja muuta toimintaa, joka on omiaan tukemaan lasten toimijuutta. Olen ammentanut lasten haastatteluihin keskittyneestä Piia Roosin *Mitä kuuluu? -Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa* -kirjasta (2016) tietoa tuekseni opinnäytetyöhön sekä käytännön työhön. Oma työni ei sisällä lasten haastatteluja, mutta olen toki työpajojen aikana ja jälkeen keskustellut heidän kanssaan ja saanut sitä kautta vilauksen heidän ajatuksistaan työpajaani liittyen. Lapsille työpajani ovat parhaimmillaan olleet lähtölaukaisuja leikkiin ja väyliä tuoda esille lasten omaa kulttuuriaan.

Valloittava varhaiskasvatus –kirjassa lasten kulttuurista kirjoittavat Mari-Jatta Rissanen ja Marleena Mustola. Se on monimuotoinen ja laaja käsite, joka sisältää lasten maailmassa näkyviä asioita, kuten aamupiiri, erilaiset lasten keksimät vitsit tai vaikka nukkumaanmeno aika (Rissanen, Mustola, 2017, s. 305). Lasten kulttuuri on sidoksissa yhteiskuntaan, aikaan ja aikuisten kulttuuriin sekä lapsen kehitysvaiheisiin. On mielenkiintoista myös huomata miten lastenkulttuurissa toistuvat vuodesta toiseen samat asiat. Kakkajutut naurattavat, lumi maistuu hyvältä ja huuto “ei väistyä” kuuluu päiväkodin käytävältä nykylasten lapsuudessa yhtä kovaa kuin se kuului omassani.

Lastenkulttuurin tutkija Flemming Mouritsen jakaa käsitteen lasten kulttuuri kolmeen osaan. Ensimmäinen on lasten omaehtoinen kulttuuri, toinen aikuisen kanssa yhdessä tuotettu kulttuuri ja kolmas aikuisen lapsille tuottamaan kulttuuriin (Rissanen, Mustola, 2017, s. 305-306). Mielestäni nämä kaikki ruokkivat toisiaan ja menevät elämässä iloisesti sekaisin. Lapset muokkaavat ja tulkitsevat aikuisten heille tuottamaa kulttuuria haluamallaan tavalla ja aikuisten tuottamassa lastenkulttuurissa pyritään ottamaan lasten kulttuurista inspiraatiota. Itse olen työssäni kiinnostunut tuottamaan lasten kanssa kulttuuria yhdessä niin, että heidän oma maailmansa ja ajatuksensa saisivat mahdollisimman paljon tilaa.

Olen kokenut, että lasten kulttuuria ymmärtääkseen on luovuttava omista ennakkooajatuksistaan ja loogisuudesta. Lasten maailma on heidän omansa, meillä aikuisilla ei tule ikinä olemaan siitä täyttä ymmärrystä. On kuitenkin keinoja kurkistaa ja sitä kautta oppia lisää ja näin luoda yhä parempia puitteita lapsen toimijuuden toteutumiselle varhaiskasvatuksessa sekä luovassa toiminnassa. Aikuisen on ensin ymmärrettävä lapsen tapaa kertoa asioista ja käyttää menetelmiä mikä sallivat lapsen ilmaisuvapauden (Roos, 2016, s. 27).

Koska taide on yksi väylä mitä kautta saamme kuulla ja nähdä lasten omia ajatuksia, pidän teatteripedagogiikkaa erittäin tärkeänä keinona oppia lapsista ja lasten kulttuurista lisää. Improvisoiminen, kuunteleminen ja hyväksyminen ovat tärkeitä taitoja sekä ohjaajalle että ohjattavalle ryhmälle. Näin lasten maailmalle syntyy mahdollisuus tulla esille. Kurkkaus -työpajoissani lasten kulttuuri on näkynyt mm. erilaisten lastenohjelmista ja peleistä tuttujen hahmojen esittämisenä, hullunkurisina juonenkäänteinä ja lapsille merkityksellisten tapahtumien tuomisena osaksi tarinaa. Heidän toimijuutensa lisääntyy, kun heille merkitykselliset asiat otetaan huomioon ja heidän maailmaansa pyritään ymmärtämään ja annetaan heille tilaa vaikuttaa toiminnan sisältöön.

Myös kuvataide on oiva keino tutkia lasten luomia maailmoja, oppia lapsilta lisää ja antaa heille sitä kautta mahdollisuuksia ilmaista ja vaikuttaa ympäröivään maailmaan. Kuvilla pääsee tarinoihin sisälle uudella tavalla ja sitä kautta voi löytää uusia näkökulmia. Kuvan äärellä on aikaa jäsentää ajatuksiaan ja lisätä kuvaan mieleen tulleita asioita yksi kerrallaan. Piirtämällä lapsi pystyy kertomaan sellaisiakin asioita mihin sanat eivät riitä ja se myös sopii lapsille, joiden on vaikea kommunikoida sanallisesti kielellisten haasteiden takia. Jotkut myös pitävät piirtämisestä enemmän kuin teatterista. Kuvien tekemisessä on tärkeää, että ohjaaja ei tule muuttamaan kuvaa "paremmaksi" tai yritä tehdä siitä järkevämpää. Lasta on tuettava tekemään itse päätöksiä ja häntä on rohkaista kertomaan itse omista havainnoistaan (Roos, 2016). Muita tapoja saada lapsilta tietoa ja palautetta on haastattelut, lasten leikkien havainnointi ja sadutus (Roos, 2016, s. 35).

Piia Roos kertoo, kuinka lasten haastattelemisella saadaan tietoa lasten kulttuurista ja heidän maailmastaan (2016). Itse olen näitä samoja neuvoja soveltanut draamakasvatukseen. Kirjassa mainitaan, että kun lapsia haastatellaan, on tärkeä kuunnella lapsen mielen päällä olevat jutut ensin. Muuten hän palaa jatkuvasti itselle tärkeisiin asioihin (Roos, 2016, s. 33). Olen huomannut myös Kurkkaus -työpajoissani, että lapset haluavat jakaa paljon arjessaan tapahtuneita asioita. Yritän antaa lapsille tilaa kertoa näitä asioita erityisesti ennen ja jälkeen työpajan, mutta on mielestäni myös tärkeää, ettei tunnin aikana tyrmää oppilaiden toiveita kertoa asioistaan vaan kuuntelee ja ottaa niistä ideoita sisältöön.

Roos kirjoittaa, että lasta kannustaa haastattelutilanteissa ohjaajan reaktiot (Roos, 2016, s.34). Tämä on hyvä pitää mielessä, kun lapsia saduttaa ja antaa heille tilaa keksiä tarinoita sekä esityksiä. Positiiviset reaktiot, hämmästelyt, toistamiset ja ihailu kannustavat osallistujia kertomaan lisää ja vapauttamaan mielikuvitustaan. Toiset lapset kertovat haastattelutilanteissa vähän ja lyhytsanaisesti, toiset taas kertovat innostuneesti ja puhuvat pitkästi (Roos, 2016, s. 35). Teatteritunneilla ja työpajoissa puheliaat lapset pääsevät yleensä vaikuttamaan eniten tarinan kulkuun ja juonenkäänteisiin. Omana tavoitteenani on antaa kaikille tilaa ja pysähtyä myös hiljaisten lasten äärelle. Heidän on tärkeä saada kokemus siitä, että he ovat pystyneet vaikuttamaan tarinaan.

Ulkona opettamisen käsikirjassa kerrotaan, että osallistujien toimijuutta voidaan tukea myös sillä, että mennään pois tutusta ympäristöstä (Kaasinen, Myllyniemi, 2023, s.194-223). Tutussa tilassa toistuvat helposti opitut tavat ja toimintamallit, ja osallistujat toimivat heille tutuissa rooleissa (Kumpulainen, 2010, s. 32). Kaavan saa rikottua vaihtamalla paikkaa. Tähän voi hyvin hyödyntää esimerkiksi luontoa tai kaupunkiympäristöä. Myös rakennuksen muut tilat toimivat hyvin ja niihin siirtyminen on yleensä helppo toteuttaa.

Taiteen perusopetusryhmien kanssa pyrin tekemään asioita myös erilaisissa ympäristöissä juuri yllä mainittujen syiden takia. He saavat eri tiloissa tapahtuvissa harjoituksissa inspiraatiota tuottaa heille uudenlaista materiaalia. Sosiaaliset suhteet muovautuvat uudelleen, kun ei ollakaan enää päiväkodissa tai koulussa vaan uudessa ympäristössä, joka tuo meistä uusia puolia esille (Kaasinen, Myllyniemi, 2023, s.194-223). Opetustilan vaihtaminen auttaa myös ryhmän yhteishengen parantamisessa.

Itse olen erityisesti huomannut, että opettaminen luonnossa maadoittaa sekä minua, että oppilaita ja se antaa uusia näkökulmia ja tarjoaa jatkuvasti ideoita, joihin tarttua.

Päiväkodissa vieraillessani sain toteuttaa teatterityöpajan luontopäiväkotiryhmän kanssa metsässä. Metsä toimi paikkana tosi hyvin. Eläimille etsittiin koti kiven kolosta, kannon päältä ja sammaleen alta. Tarinaan sisältyvän majankin saimme hienosti tehtyä kepeistä ja kävyistä. Luonto tarjosi raikkaat olosuhteet ja ruokki mielikuvitusta erityisesti metsäaiheisessa draamaseikkailussa. Oli helppoa kuvitella pöllön lentävän päidemme yläpuolella ja karhun tulevan puun takaa.

Olen huomannut, että kun taidepedagogiikkaa harjoitetaan metsässä, saa se vilkkaimmatkin oppilaat keskittymään aiheeseen. Ympäröivät häiriötekijät eivät samalla tavalla katkaise ajatusta vaan kuuluvat pakettiin. Eläimet, tuuli ja sade tuovat lisämaustetta opetushetkiin. Toisaalta opettajan pitää olla myös tietoinen, ettei hän vie oppilaita sellaiseen paikkaan, joka on vaarallinen tai missä häiriötekijöitä esimerkiksi ohikulkijoita on paljon. Nämä tekijät voivat haitata opetusta ja estää oppilasta heittäytymästä harjoitteisiin. Tärkeä siis luonnossa ja ulkona työskennellessä on, että paikka on turvallinen ja opettaja luottaa, että ryhmä kuuntelee ja tottelee ohjeita

(Kaasinen, Myllyniemi, 2023, s.194-223).

Luontoryhmässä vierailusta sain itsekin inspiraatiota vierailulla lapseni kanssa metsässä uudella asenteella. Yleensä menemme tuttuja reittejä ja jos lapsi poikkeaa polulta, juoksen heti perään ja laitan hänet kulkemaan vierelläni. Nyt päätin mennä metsään niin, että seurasimme hänen mieltymyksiään ja hän sai johdattaa retkeämme metsässä. Pysähtelimme istumaan kannoilla, rämmimme pitkin sammalia ja risukasoja.

Päiväkotilasten kanssa etsimme metsästä eläimille kodit.

Huomasin, että oli todella vaikeaa luopua omasta hallinnan tunteesta ja mennä lapsen tahdon ja tahdin mukaan. Ymmärsin kuitenkin nopeasti, kuinka tämä on juuri sitä toimijuutta tukevaa toimintaa, jossa lapsi saa hänelle tutussa ympäristössä tehdä valintoja ja osallistua aktiivisesti toiminnan muokkaamiseen.

4. Ikäihmisen toimijuus ja luova toiminta hoivakodissa

Tässä luvussa käsittelen toimijuutta ja sitä tukevan luovan toiminnan toteutumista hoivakodeissa. Hoivakoti on paikka, joka toimii ikäihmisen asuinpaikkana, kun tämä ei pysty enää asumaan kotonaan. Siellä tarjotaan ympärivuorokautista hoivaa ja erinäisiä palveluita. Käytän tässä luvussa taidepedagogiikan sijaan termiä luova toiminta, koska se sisältää kaiken taidetta ja luovuutta sisältävät toiminnot. Päädyin termiin, koska vaikka taidepedagogiikka on luovaa toimintaa, ei kaikki luova toiminta sisällä pedagogiikkaa.

Päiväkodeissa lasten toimijuus, toimintakyky ja osallisuus lisääntyvät vuosi vuodelta ja lapsia kasvatetaan kohti itsenäistä elämää. Hoivakodeissa asia on yleensä päinvastoin. Ennen niin kykenevä aikuinen vanhenee ja pikkuhiljaa hänen toimintakykynsä heikkenee. Kun puhutaan ikäihmisten toimijuudesta, on siis otettava huomioon elämäntilanteen aiheuttavat haasteet ja muutokset. Muistisairaudet ja toimintakyvyn heikkeneminen vaikuttavat ikäihmisen mahdollisuuksiin vaikuttaa omaan elämäänsä ja siihen, miten hän kykenee osallistumaan ympäröivään yhteiskuntaan.

Ihmisen tarve toimijuuteen ei kuitenkaan koskaan katoa, vaikka toimijuus eri ikäkausina muuttaakin muotoaan. Vanhuus on arvokas elämänvaihe ja vaikka ihmistä kannatellaan enemmän, pitää hänellä olla myös mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elämäänsä ja kokea toimijuutta. Ihmisen ei mielestäni pidä antaa valua oman elämänsä sivustakatsojaksi, vaan olla kaiken keskiössä aktiivisena tekijänä eikä vain hoivan kohteena.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen verkkosivun mukaan toimijuuden keskiössä on itsemääräämisoikeus, joka tarkoittaa sitä, että ihmisellä on sananvalta itseään koskevissa asioissa eikä se katoa, vaikka toimintakyky heikkenisi (THL, 2025). Fyysinen ympäristö vaikuttaa toimijuuteen joko sitä rajaavasti tai sitä tukevasti. Oma perhe ja suku sekä mahdollinen hoitolaitos ovat isossa roolissa siinä toteutuuko ikäihmisen toimijuus (THL, 2025).

Itse olen erityisen kiinnostunut siitä miten luova toiminta ja taidepedagogiikka tukevat toimijuuden toteutumista. Taide antaa merkityksellisyyden tunnetta ja se vahvistaa henkilön identiteettiä. Parhaimmillaan taide ja taidepedagogiikka luovat yhteyksiä

ihmisten välille ja taiteen kautta ihmiset pystyvät vaikuttamaan ympäristöönsä. Ikävä kyllä kaikki ikäihmiset eivät pääse taiteen tai luovan toiminnan äärelle.

Suhtautuminen ikäihmisiin hoitolaitoksissa on kehittynyt ja ihmisen erilaisia tarpeita otetaan hoivakodeissa yhä kokonaisvaltaisemmin huomioon. Ihmisen oikeus kulttuuriin ja itseilmaisuun on myös turvattu YK:n vuonna 1948 tehdyssä Ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa (Ihmisoikeuskeskus, 2023). Kuitenkin resurssit ja asenteet vaikuttavat yhä negatiivisesti hoivakotien kulttuuritarjontaan sekä ikäihmisten luovaan toimintaan ja sitä kautta toimijuuden toteutumiseen.

Luovuuden voidaan sanoa olevan ajattelun joustavuutta ja se on taito, joka säilyy ihmisellä usein koko elämänsä ajan (Ruoppila, 2018, s. 51). Luovuus ei kuitenkaan välttämättä synny tyhjästä vaan vaatii ympäristön, missä sitä voi harjoittaa ja henkilöitä, jotka mahdollistavat luovia hetkiä ikäihmisille. Ihmiset ovat ikääntyessään eri tavoilla toisten armoilla ja heidän kokemuksensa osallisuudesta ja toimijuudesta riippuu siitä, miten hyvin niitä on mahdollistettu heille. Samoin, kuin pienten lasten kanssa toimiessa, vaikuttavat resurssit suoraan vanhusten arkeen. Keskitytään perushoittoon ja unohdetaan kaikki "extra", johon luova toiminta usein sisältyy. Kulttuurioikeuksien laiminlyöminen saattaa johtaa siihen, että elämän mielekkyys kärsii.

Vanhuksia myös aliarvioidaan luovina tekijöinä. Monissa vanhainkodeissa työskentelee koulutettu toiminnanohjaaja, joka järjestää mielekästä tekemistä ikäihmisille. Näitä ovat esimerkiksi museoretket, taidepajat ja kirjakerhot. Hän pitää huolta siitä, että vanhusten oikeudet kulttuuriin toteutuvat. Näin ei kuitenkaan aina ole. Näin käy helposti esimerkiksi silloin, kun ohjelman järjestäminen on jätetty hoitohenkilökunnalle ilman siihen resursoitua aikaa ja koulutusta. Muistiinpanoistani nousee esille tapaus, jossa toiminnanohjaajan työsuhde oli lopetettu säästösyihin vedoten ja luovan toiminnan järjestäminen vastuutettu henkilökunnalle. Hoivakodin johtaja perusteli ratkaisua sillä, että jokainen, joka on kyennyt järjestämään ohjelmaa syntymäpäiville, pystyy myös toteuttamaan luovaa toimintaa ikäihmisille. Tällainen ajattelutapa on mielestäni ongelmallinen. Luovan toiminnan järjestämisen siirtäminen yksin hoitohenkilökunnalle muun työn oheen lisää työn kuormittavuutta entisestään. Myöskään toiminnan laadusta ei ole takeita silloin, kun siihen ei ole osoitettu selkeitä resursseja ja toiminnan toteutuminen riippuu liikaa työntekijöiden osaamisesta ja jaksamisesta.

Lähipiiriini kuuluvan vanhuksen mukaan hoivakodin luova toiminta oli värityskuvien värittämisestä sekä kynsien lakkaamisesta. Ikänsä maalaustaidetta harrastaneen ikäihmisen mielestä se tuntui loukkaavalta. Kaikki kiva tekeminen tulee toki tarpeeseen, mutta se ei korvaa laadukasta taidepedagogista toimintaa tai suunniteltua luovaa toimintaa.

Jos ei ole mahdollisuuksia tuoda luovaa toimintaa hoitokodin ulkopuolelta tai palkata toiminnanohjaajaa, olisi tärkeää kouluttaa henkilökuntaa niin, että heillä on eväitä toteuttaa luovaa toimintaa ikäihmisille. Tämä ei kuitenkaan ole aina yksinkertaista. Itse olen jutellut monen hoitajan kanssa. Osa ihmisistä olisi kiinnostuneita tuottamaan luovaa toimintaa, mutta moni koki sen vieraana maailmana, jota on oman työn kontekstissa hankala lähestyä.

Hoivatyön ammattilainen ja kouluttaja Taina Semi puhuu kirjassaan *Eläköön luova hoiva* (2018) luovan hoidon merkityksestä ja myös siitä ristiriidasta mikä taiteella ja hoivatyöllä on. Hoivatyössä asioita tehdään monesti järkiperusteisesti (Semi, 2018, s. 14). Siellä mitataan, järjestetään, aikataulutetaan, tarkkaillaan ja arvioidaan. Kun taas taiteessa ei ole sääntöjä, vaan joustavat rajat ja ollaan usein jossain loogisen ajattelun toisella puolen (Semi, 2018, s. 14). Tämä voi olla yksi syy siihen, miksi hoitohenkilökunta kokee luovan toiminnan hankalaksi toteuttaa.

Pahimmillaan se, että ikäihmisille ei tarjota taide-elämyksiä vaikuttaa toimijuuden toteutumiseen. Monille ihmisille luova toiminta ja kulttuuri ovat voimavaroja, joista saa iloa ja onnistumisen kokemuksia sekä paikan missä hengähtää. Ruoppila kirjoittaa kirjassa *Ikäihmisen voimavarat myöhäisessä iässä*, että jos vanhusten toiveita ei kuunnella eivätkä he saa itse vaikuttaa omiin tavoitteisiinsa, eivät he välttämättä koe olevansa yhteiskunnan jäseniä (Ruoppila, 2018, s. 51). Ihmiset ovat myös todella eriarvoisissa asemissa. Toisissa paikoissa taiteen tekemiseen ja kokemiseen panostetaan paljon, ja toisissa ei. Toivoisin hoitolaitoksilta yhtenäisempiä ohjeita, lisäkouluttaumista ja toiminnanohjaajan palkkaamista.

Tein Teatterikorkeakoulun teatteriopettaja –maasteriohjelmaan liittyvän työharjoittelun ikäihmisten hoivakodissa. Siellä työskentelin kolmen erilaisen ryhmän kanssa. Yksi ryhmistä oli päivätoiminnan ryhmä, joka koostui kotona asuvista toimintakykyisistä vanhuksista, joilla oli alkava muistisairaus. Toinen ryhmistä koostui hoivakodissa

asuvista vanhuksista, joilla ei ollut muistisairautta ja kolmas ryhmä muistisairaista hoivakodin asukkaista. Järjestin yhteensä kuusi työpajaa syksyllä 2021.

Päiväkotien tapaan myös hoivakodissa oli taide läsnä. Seinällä oli maisematauluja ja muotokuvia. Käytävillä soivat ikivihreät ja vitriinissä oli ikäihmisten neulomistöitä ja taideteoksia. Koin, että taiteella haluttiin luoda tilaa kutsuvaksi ja kotoiseksi. palvelutalossa oli paljon erilaisia tiloja, joissa oli mahdollisuuksia sekä musiikin, teatterin ja kuvataiteen harrastamiseen.

Työpajat toteutettiin kolmessa erilaisessa tilassa, jossa päädyimme työskentelemään pääosin istuen koska näin työpaja oli kaikille vanhuksille mahdollisimman saavutettava. Työpajojen suunnitelmat olivat samanlaiset, enkä suunnitteluvaiheessa syventynyt muistisairauden tuomiin mahdollisiin haasteisiin. Suunnittelin kuitenkin työpajan soveltuvan toimintakyvyiltään eri vaiheissa oleville vanhuksille. Suunnitelmat muovautuivat kuitenkin käytännön työssä. Jokainen työpaja erosi hieman suunnitelmasta ja oli eri ryhmillä toteutettuna hieman erilainen. Opin prosessin aikana eniten siitä miten tärkeää on olla läsnä hetkessä ja olla valmis muuttamaan suunnitelmiaan lennosta osallistujien tarpeiden mukaan.

Samalla tavalla kuin lastenkin kanssa, oli palvelutalossa toteutettavissa työpajoissa luotava avoin ja turvallinen ilmapiiri. Huomasin, että oli tärkeä antaa työpajan alussa aikaa tutustumiselle ja kuulumisten vaihdolle. Asukkaiden ja asiakkaiden luottamuksen saaminen ja kiireetön läsnäolo loi hyvää pohjaa lyhyellekin työpajalle ja se edesauttoi osallistujien heittäytymistä luovaan toimintaan.

Teimme harjoitteita, jossa yhdistyivät kuvataide, teatteri ja runous. Käytin paljon esineitä, joiden avulla kerroimme tarinoita ja keksimme niille yhdessä uusia käyttötarkoituksia. Toimivin harjoitteista oli löydetty runo –harjoite.

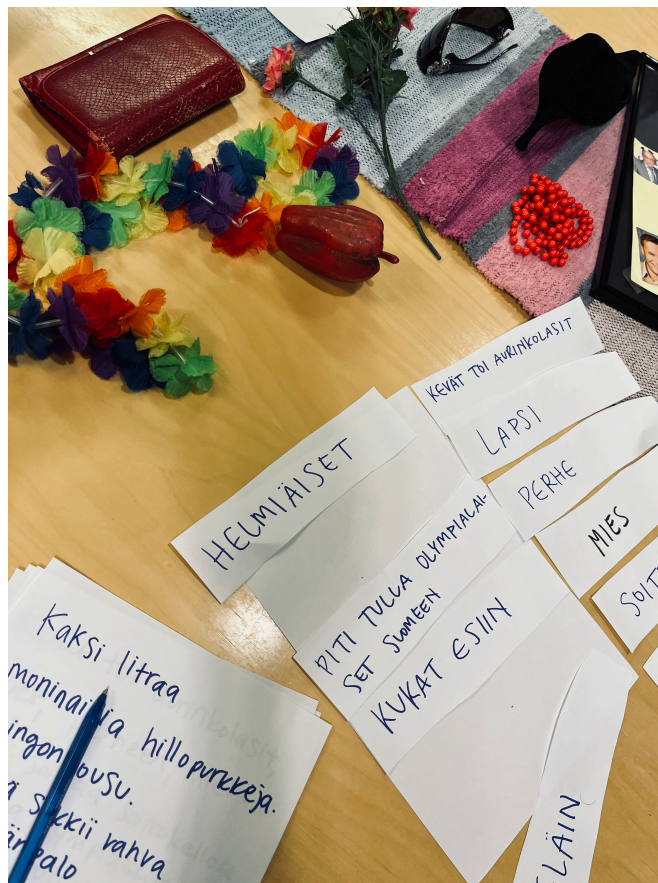
Tavoitteenani on ollut, että työpajoihin osallistumiseen ei tarvita mitään opeteltuja taitoja ja tekeminen olisi paineetonta. Kun taiteen tekemiseen käytetään rajaamista ei itse tarvitse luoda mitään ns. tyhjistä. Toiminta pohjautuu valinnoille, uudelleen yhdistämiselle ja mielikuvituksen käytölle. Löydetty -runo harjoitteessa etsitään ympäriltä löytyviä sanoja ja laitetaan ne haluamaan järjestykseen.

Löydettyä runoutta on monenlaista ja sitä voi tuottaa monenlaisilla tekniikoilla. Kaikkia löydettyjä runoja yhdistää kuitenkin se, että ne on koottu jostain valmiiksi olevasta joko kokonaan tai osittain. Löydetty runo syntyy yhdistelemällä, valitsemalla ja poistamalla. Lähteinä voi käyttää tienviittoja, sanomalehden artikkelia, kuitteja, pesulappuja ja laskuja. Myös toisten runot ja mielestäni myös ajatukset sopivat käyttömateriaaliksi.

Kuvassa osallistuja laittaa sanalappuja järjestykseen ja luo Löydettyä runoa

Oman työpajani tehtävissä tuotetaan sanoja kysymysten avulla, etsitään ympäriltä kirjoitettua materiaalia ja kerätyistä paloista rakennetaan lopuksi oma kirjallinen teos. Minä puhun runoudesta, koska sen alle sopii monenlainen kirjallinen tuotos, mutta lopputulosta tekijä voi kutsua haluamallaan tavalla. Se voi olla runo, tarina tai paperilla voi olla hassuja lauseita peräjälkeen ilman sen kummempaa yhteyttä niiden välillä. Työpajan rakennetta olen muokannut osallistujille sopivaksi. Sen voi toteuttaa jokainen omalla paperilla tai niin, että sanoja kerätään yhdessä ja minä kirjoitan ne isolle paperille. Jälkimmäinen tapa on saavutettavampi henkilöille, joiden on hankala nähdä pientä tekstiä, ja joiden motoriset kyvyt eivät riitä käsin kirjoittamiseen. Tämä on tarkasti rajattu harjoite, missä jokaisella on vapaus itse päättää sisällöstä. Ajattelin tämän olevan helposti lähestyttävä harjoite ja sen lisäävän kaikenlaisista lähtökohdista tulevien ihmisten toimijuutta.

Hoivakodissa tehtyjen harjoitteiden rekvisiittaa ja Löydetyin runon kirjoittamista

Työpajoissani teettämäni harjoite nimeltä Elävä muotokuva

5. Eettiset ja pedagogiset kysymykset

Tässä luvussa tarkastelen niitä toimijuuden eettisiä ja pedagogisia kysymyksiä, joita nousi esille taidepedagogisessa työssäni. Esiin nousivat toimijuuden tukemisen haasteet, epätietoisuus ja toiminnan vastustaminen.

Huomasin pian aloittaessani työt sekä päiväkodissa että hoivakodissa, että työni taiteen perusopetuksessa eroaa työpajatyöskentelystä. Osallistujat eivät ole itse valinneet tulla paikalle, vaan toiminta oli heille usein pakollista. Tilanteessa, jossa osallistuja ei lähtökohtaisesti ole kiinnostunut toimintaan osallistumisesta, on hankala tukea tämän toimijuutta. Myös toiminnalliset haasteet, menneisyyden kokemukset ja ennakkoluulot vaikuttavat siihen, miten toimintaan osallistutaan. Työpajoissani tämä näkyi minulle toiminnan vastustamisena.

Se, että työpajojani kohtaan esiintyi vastustamista, aiheutti minulle ristiriitaisia tunteita. Olisin toki halunnut kaikkien osallistuvan harjoitteiden tekoon avoimella asenteella ja mielenkiinnolla. Mutta samalla ymmärsin, että vastustamisella ja kyseenalaistamisella toteutettiin myös toimijuutta. Toimijuus ei ole mukautumista vaan sitä, että ihminen kokee, että hän voi muuttaa valtarakenteita ja vaikuttaa vallitsevaan ympäristöön (Giddens, 1986). Onnekseni sain mukautettua toimintaa niin, että pääsimme muuttamaan toimintaa osallistujille soveltuvammaksi. Muistiinpanoissani on auki kirjoitettu hetkiä, joissa vastustusta syntyi.

Yksi iso asia, joka vaikeutti lasten työpajaan osallistumista ja haastoi toimijuuden syntymistä, oli kieli. Päiväkodissa oli paljon lapsia, jotka eivät olleet asuneet Suomessa kovinkaan pitkään ja joiden suomen kielen taito oli heikko. Heidän oli vaikea pysyä muiden mukana ja tuoda omia ajatuksiaan esille, kun he eivät ymmärtäneet mistä kulloinkin oli kyse. Tämä alkoi näyttäytyä vastustamisena. Onneksi mukanani olivat kuvakortit, jotka vähän auttoivat haastavissa tilanteissa. Pidin myös huolen, että työpajoissa olisi paljon toimintaa. Muistiinpanojeni mukaan lasten kanssa yhteinen kieli löytyi usein liikkeen, ilmeiden ja tunteiden kautta. Kun puhuin, pyrin käyttämään selkosuomea sekä tarvittaessa englantia. Mielestäni teatterityöpajat ovat kuitenkin myös oivallinen tapa oppia kieltä, jonka vuoksi koin tärkeänä kertoa ohjeita ja tarinoita ensisijaisesti suomeksi.

Monet kohtaamistani lapsista olivat erityislapsia, joilla ei ollut mahdollisuuksia keskittyä toimimaan ryhmässä sellaisella tavalla, jota teatterityöpajaan osallistuminen vaatisi. He eivät osallistuneet toimintaan vaan halusivat tehdä tilassa jotain aivan muuta, leikkiä tutuilla leluilla ja tutkia paikkoja. Joskus lapsilla oli myös haastavaa käytöstä, jolloin toiminta keskeytyi. Monesti lapsi pystyi olemaan tilassa oman ohjaajansa kanssa ja osallistumaan hänelle sopivalla tavalla. Toisinaan lapsi ei osallistunut toimintaan vaan jäi tilan ulkopuolelle. Juttelimme erityisopettajien kanssa, että lapsille olisi tärkeää päästä käsittelemään muiden kanssa samoja aiheita ja mietimme miten toimijuutta voisi tukea jollakin toisella tavalla. Tästä opin, että teatteritoiminnalle olisi hyvä kehittää vaihtoehtoja ja käsitellä aihetta esimerkiksi kuvataiteen ja tarinoiden kautta. Näin työpajat olisivat saavutettavia yhä useammalle.

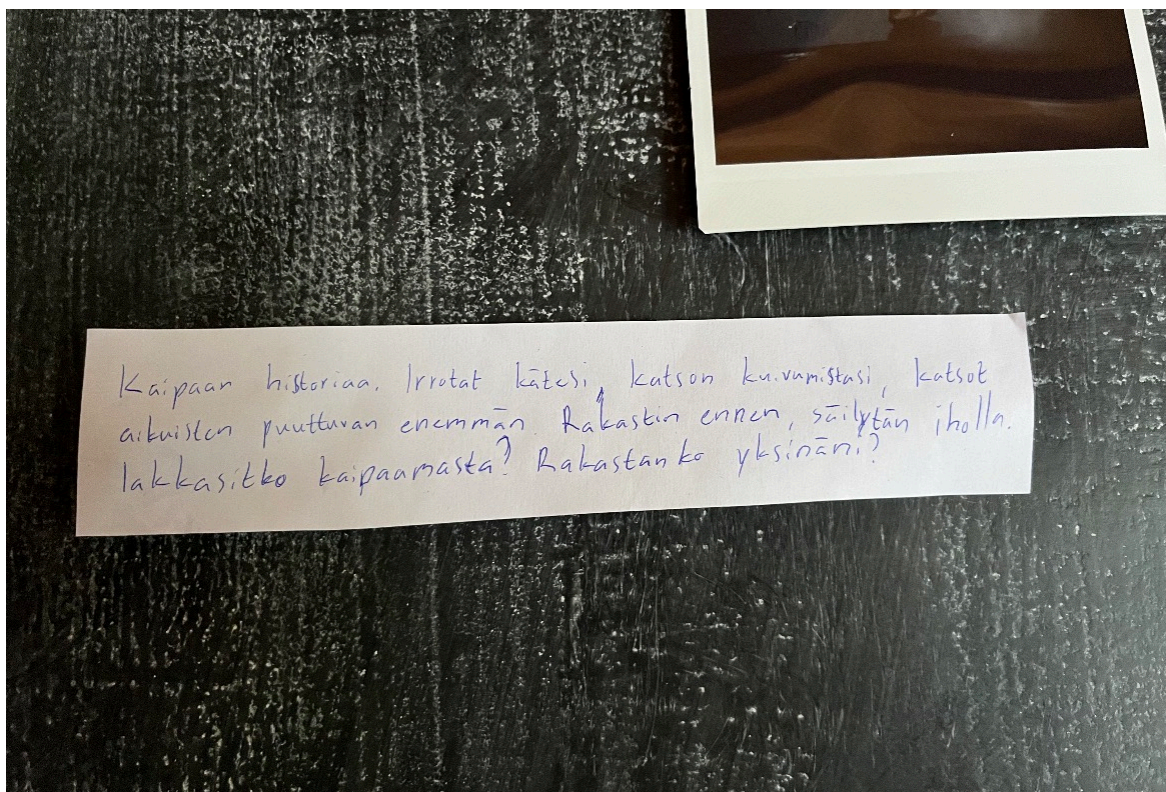
Vastustamista ilmeni myös ikäihmisten kanssa työskennellessäni eikä toimijuudenkaan tukeminen ollut aina niin yksinkertaista. Yritin teettää ikäihmisille harjoituksia, jotka olisivat mahdollisimman saavutettavia ja yksinkertaisia. Näin ei kuitenkaan ollut, vaan jotkin tehtävät koettiin vaikeasti lähestyttävänä. Teetin tehtävän, jossa tarkoituksena oli keksiä esineelle jokin toinen käyttötarkoitus ja nähdä se jonain muuna mitä se oli. Lapsilta tämä tulee usein luonnostaan, koska he oppivat maailmasta tutkimalla ja kuvittelemalla. Se kaikki on osa leikkiä ja kehitystä. Leikeissä banaani muuntuu puhelimeksi ja matto majaksi. Taiteen tarkoitus on harjoittaa toisin katsomista. Jos sitä ei ole tehnyt aikoihin voi se olla vaikeaa.

Erityisen vaikeaa huomasin toisin katsomisen olevan vanhuksille, joilla oli muistisairaus. Huomasin, että kun ihminen kamppailee sen kanssa, mikä on todellista ja mikä ei, on tärkeä pitää kiinni konkreettisista asioista. Kenkä on kenkä ja pannu on pannu. Jos tavaroista lähti kehittelemään jotain muuta, aiheutti se hämmennystä ja ahdistusta ja vaikutti negatiivisesti toimijuuden kokemukseen. Tarkoituksena oli irroitella ja nauraa hassuille keksinnöille, mutta koin osin epäonnistuneeni, kun reaktio oli päinvastainen. Vanhusten, joilla ei ollut muistisairautta tai joiden sairaus ei ollut edennyt pitkälle, oli lopulta helpompi lähestyä tehtävää. Parin kanssa toimiminen, esimerkit ja alkuun auttaminen toimivat hyvin tässä tehtävässä, jonka tarkoitus oli herätellä mielikuvitusta. Hatusta tuli linnunpesä ja kaulakorusta kämmenellinen puolukoita.

Vaikeasti muistisairaiden kanssa kävimme läpi esineiden oikeita käyttötarkoituksia ja uskon tämän vahvistaneen heidän toimijuuttaan siinä hetkessä. Toinen esimerkki suunnitelman muuttamisesta ja sitä kautta toimijuuden tukemisesta on tehtävä, jossa tarkoituksena oli kertoa tavaran kautta keksitty tarina. Pian huomasin, että monelle oli mielekkäämpää kertoa jokin todellinen muisto, joka heräsi tavaran kautta. Lopulta muokkasin harjoitetta niin, että kerroimme esineiden kautta oikeita muistoja mm. omenavarkauksesta, kuusenhakureissusta ja perheen ensimmäisestä autosta. Muistiinpanoissani lukee kohtaamisesta erään hoitajan kanssa. Hän kertoi minulle, että ihminen jäsentää muistojen kautta elämäänsä, tuo esille mielenkiinnon kohteitaan ja kertoo elämäntarinaansa. Muistelutyö onkin hänen mukaansa tärkeä osa ikäihmisen toimijuuden tukemista.

Osa halusi jättää tehtävän tekemättä, jos sitä ei heti osannut lähestyä. Löydetty -runo harjoitetta tehdessä osa osallistujista koki, että sattumanvaraisista sanoista luodut runot eivät olleet runoja ollenkaan. Joitakin harmitti se, ettei runoihin saanut riimejä. Erään ikäihmisen mielestä teettämäni tehtävät olivat lapsellisia. Työpajojen aikana minun piti tasapainoilla sen kanssa, että tehtävät olivat tarpeeksi selkeitä ja rajattuja, mutta samaan aikaan oli vapautta toteuttaa tehtävänanto omalla tavallaan.

Joidenkin osallistujien mukaan he eivät halunneet osallistua toimintaan, koska he eivät osanneet olla luovia. Oma huomioni oli, että ikäihmiset, joilla oli taustalla huonoja lapsuuden kokemuksia, eivät uskoneet omiin kykyihinsä. Jos ihmistä oli lapsuudessa parjattu ja hänen tekemisiään väheksytty, niin se näkyi yhä ikäihmisenäkin omassa toiminnassa. Muistiinpanoissani lukee ikäihmisten muistoja siitä, miten vanhemmat olivat sanoneet, etteivät he osaa jotain tai koulusta oli tullut palautetta, että heillä ei ollut lahjoja luovaan toimintaan. Nämä sanat olivat jääneet kummitlemaan monen mieleen, ja nuoruuden kasvuympäristö oli selvästi vaikuttanut ikäihmisen kuvaan omasta itsestään. Myös yhteiskunnallinen asema, sukupuoli ja ammatti vaikuttivat siihen, miten omaan luovaan toimintaa suhtauduttiin. Eräs ikänsä putkimiehenä työskennellyt ikäihminen koki, ettei osaa tehdä luovia asioita, koska ei ollut siihen saanut aikanaan koulutusta.

Esimerkki Löydetty runo -harjoituksesta. Sanat ovat kerätty osallistujilta sekä ympäri tilaa. Runossa lukee: "Kaipaan historiaa. Irrotat kätesi. Katson kuivumistasi. Katsot aikuisten puuttuvan enemmän. Rakastin ennen. Säilytin iholla. Lakkasitko kaipaamasta? Rakastanko yksinäni?"

Ihmiset ovat monesti tottuneet siihen, että ohjaaja antaa selkeät ohjeet ja liikutaan vaihe kerrallaan selkeää päämäärää kohti. Näin on monessa ikäihmisille ohjatussa toiminnassa esimerkiksi kuorolaulussa, leipomisessa, käsitöissä ja askartelussa. Ohjatessani työpajoja olen yrittänyt päästä hetkittäin tästä työtavasta eroon. Mahdollistavana pedagogina minulle tärkeintä on yhteinen prosessi. Ajatus mahdollisesta lopputuloksesta sekä reitti siihen voivat muovautua matkan varrella. Tämä tukee mielestäni toimijuutta, koska se antaa vapauksia toteuttaa tehtäviä itselle mielekkäällä tavalla. Tämä onnistuikin monesti hyvin, mutta epätietoisuus ja paikoin se, että tehtävät tuntuivat vierailta, turhautti joitakin osallistujia ja aiheutti paikoin toiminnan vastustamista.

Itse koen, että epätietoisella alueella työskentely on tärkeä vaihe luovassa toiminnassa. Silloin syntyy yleensä jotain yllätyksellistä ja se antaa mahdollisuuden osallistujalle nähdä uusia puolia itsestään. Tavoitteeni oli, että epätietoisuus olisi vain hetkellistä ja työpajoissa olisi sopivassa suhteessa jotain tuttua ja turvallista sekä tehtäviä, joiden kanssa vieraillaan epämukavuusalueella.

6. Lopuksi

Tämä opinnäytetyö on käsitellyt toimijuuden tukemista taidepedagogisissa prosesseissa ja minun omaa matkaani pedagogina. Työskentely oli lähtökohdiltaan hoivakodissa ja päiväkodissa erilaista kuin päätyöni taiteen perusopetuksen parissa. Näin osallistujia vain muutamia kertoja muutaman tunnin kerrallaan ja työpajani oli heille järjestettyä toimintaa, johon osallistumiseen ei aina itse voinut vaikuttamaan.

Vieraillessani päiväkodeissa huomasin, kuinka lapset lähtivät pääosin todella avoimesti mukaan teatterin tekemiseen. He mielikuvituksensa avulla johdattivat meitä mutkattomasti erilaisiin maailmoihin. Tällaisesta yhteistyöstä, heittäytymisestä ja innokkuudesta voisimme me aikuisetkin ottaa mallia. Tärkein oivallus päiväkotityöskentelystä oli se, että lasten toimijuuden kokemus vahvistuu, kun heille antaa aitoja vaikuttamisen mahdollisuuksia. Välillä on hyvä luopua kontrollista ja hypätä lasten epäloogiseen, nopeaan ja kauniiseen maailmaan.

Minusta oli hieno huomata miten työpajan sisällöt ja menetelmät inspiroivat päiväkodin kasvattajia. Pidän tärkeänä, että työpajoissani heränneet ajatukset ja teot jatkaisivat kehittymistään ja taidepedagogiikka vakiinnuttaisi asemaansa päiväkotimaailmassa. Viitteitä jatkumon toteutumisesta näkyi myös siinä, miten lapset jatkoivat työpajan jälkeen keksimiämme tarinoita leikeissään.

Hoivakodissa ohjaamani työpajat olivat ensimmäinen kosketus työskentelyyn ikäihmisten kanssa. Erityisesti muistisairaiden asukkaiden kanssa työskentely opetti minulle paljon ihmisyydestä ja erityisesti muistojemme tärkeydestä. Monen oli vaikea pysyä kiinni nykyhetken tapahtumissa, mutta muistojen kautta he pääsivät kiinni omaan itseensä. Huomasin, kuinka taidepedagogiikan keinot antoivat uusia tapoja ja näkökulmia muistojen käsittelemiseen ja niistä kertomiseen. Muistot olivat muistisairaille keino tuoda itsensä esiin ja niiden käsittely lisäsi osaltaan myös toimijuuden toteutumista. Jatkossa minua kiinnostaisi työskennellä enemmänkin ikäihmisten ja heidän muistojensa parissa esimerkiksi tarinateatterin keinoin.

Ikäihmisten kanssa työskennellessäni huomasin, että harjoitukseen osallistumiseen ja toimijuuden toteutumiseen vaikuttivat heidän toimintakykynsä ja ajatuksensa itsestään.

Ikäihmisten toimijuutta tukee taidepedagogisessa prosessissa joustava rakenne – se kannattelee, mutta antaa tarvittaessa myös vapautta.

Huomasin, että toimijuuden tukemisessa olisi tärkeä ottaa huomioon yksilön valmiudet ja erityiset tarpeet, mutta lyhyessä ajassa se ei aina ollut mahdollista. Myös luottamuksen rakentuminen ohjaajan ja ohjattavan välille olisi myös kaivannut enemmän aikaa. Tärkeiksi hetkiksi nousivat ne, milloin keskiössä ei ollut toiminta; saapuminen, lähteminen, tauot. Tällöin pääsimme osallistujien kanssa kohtaamaan ja jakamaan itsestämme jotain. Pienimuotoiset tutustumisen hetket loivat luottamusta minuun ja sitä kautta taidepedagogiseen prosessiin. Myös kuunteleminen ja asioiden äärelle pysähtyminen nousivat tärkeiksi teemoiksi työpajoissa. Oli tärkeää, että mihinkään ei ollut kiire vaan tehtävistä nousseille ajatuksille ja keskusteluille annettiin tilaa.

Taidepedagoginen toiminta on hyvä väylä saada ihmiset löytämään toistensa luo ja luoda uusia yhteyksiä ihmisten välille. Erityisesti hoitohenkilökunta ja hoivalaitoksen asukkaat kaipaisivat mielestäni kiireisessä arjessa yhteisiä jaettuja kokemuksia, koska taide vaikuttaa positiivisesti myös hoitohenkilökunnan ja ikäihmisen suhteeseen (Kan, 2022, s. 135-136). On tutkimuksissa todettu, että taiteen tekeminen parantaa hoidon laatua ja sen lisäävän osallisuutta (Kan, 2022, s. 135-136). Tulevaisuudessa olisikin mielenkiintoista toteuttaa työpajoja, johon voisivat osallistua sekä hoitohenkilökunta tasavertaisina tekijöinä.

Koen, että työpajani sujuivat pääosin hyvin ja oppimista tapahtui moneen suuntaan. Pedagogiset lähtökohdat näkyivät työssäni ja sain paljon uusia keinoja toimijuuden tukemiseen. Lähdekirjallisuudesta saamani tieto yhdessä käytännön työstä saamani kokemuksen kanssa on auttanut minua soveltamaan teatteripedagogiikkaa erilaisille ikäryhmille ja ottamaan huomioon sekä hoivalaitosten että päiväkotien erityispiirteitä. Toivon, että tulevaisuudessa pääsisin mukaan myös kehittämään erilaisia menetelmiä, jotka vahvistavat osallistujan toimijuutta taiteellispedagogisissa prosesseissa.

Lähteet

- Colliander, A., & Ruoppila, I. (2018). *Ikäihmisen voimavarat myöhäisessä iässä*. Psykosoft Oy.
- Giddens, A. (1986). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. University of California Press.
- Helenius, A., Jäälinoja, P., & Sormunen, H. (2000). *Sesam! Avaimia esiopetuksen draamapedagogiikkaan*. Atena.
- Heikkinen, H. (2004). *Vakava leikillisuus: Draamakasvatusta opettajille*. Kansanvalistusseura.
- Hujala, E., & Turja, L. (2001). *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. PS-kustannus.
- Ihmisoikeuskeskus. (2023). *YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus*.
<https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/teemat/ihmisoikeudet/ihmisoikeuksien-yleismaailmallinen-julistus/>
- Kan, S. (2022). *Kulttuuri ja taide. Teoksessa Ikääntyneiden osallisuus ja kuntoutuminen* (s. 135–136). Sanoma Pro.
- Kaasinen, K., & Myllyniemi, U. (toim.). (2023). *Ulkona opettamisen käsikirja* (s. 194–223). PS-kustannus.
- Kumpulainen, K., Krokfors, L., Lipponen, L., Tissari, V., Hilppö, J., & Rajala, A. (2010). Toimijuus. Teoksessa: *Oppimisen sillat: Kohti osallistavia oppimisympäristöjä* (s. 23–32). Helsingin yliopisto.
- Opetushallitus. (2025). Varhaiskasvatus. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/varhaiskasvatus>
- Roos, P. (2016). *Mitä kuuluu? Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa*. Piia Roos Oy.
- Semi, T. (2021). *Eläköön luova hoiva muistityössä*. T & J Semi Oy.

Taikusydan. (2024). *Taiteen ja kulttuurin vaikutukset hyvinvointiin*.

<https://taikusydan.turkuamk.fi/info/taiteen-ja-kulttuurin-vaikutukset-hyvinvointiin/>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2023). Hoivakodin hyvä arki – asukkaiden mielen hyvinvointi ja toimijuus.

<https://thl.fi/documents/155392151/190160008/Hoivakodin+hyv%C3%A4+arki+%E2%80%93+asukkaiden+mielen+hyvinvointi+ja+toimijuus.pdf>

Unicef. (1989). YK:n lapsen oikeuksien sopimus.

<https://www.unicef.fi/tyomme/lapsen-oikeudet/lapsen-oikeuksien-sopimus/>

Varto, J. (2010). Taidepedagogiikan käytäntö, tiedonala ja tieteenala: Lyhyt katsaus lyhyen historian juoneen.

<https://taju.uniarts.fi/server/api/core/bitstreams/5d72b748-9c1e-4830-ae29-d57984c6e173/content>

Ylijoki, O.-H. (2014). *Toimijuus, tunteet ja hyvinvointi*. Teoksessa P. Kuusela & M. Saastamoinen (toim.), *Hyvän elämän sosiaalipsykologia* (s. 39–54). Unipress